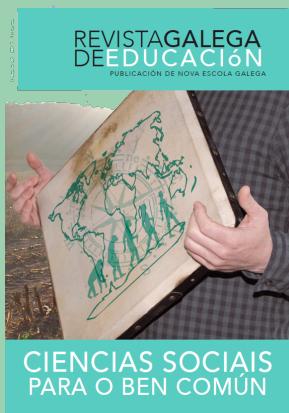

REVISTA GALEGA DE EDUCACIÓN

Nº 69 – CIENCIAS SOCIAIS PARA O BEN COMÚN

Editorial

Definición da axenda pública da educación, redes privadas e iniciativas particulares

O tema: Ciencias sociais para o ben común

Investigación e innovación no ensino das ciencias sociais

Ramón López Facal
(Universidade de Santiago)

Ciencias sociais na educación infantil. Recoñecerse, explorar o mundo, practicar a ciudadanía

Xosé Armas Castro
Mª José Iglesias Mansilla
(Universidade de Santiago/CEIP López Ferreiro - Santiago)

Paisaxe, patrimonio e memoria na educación primaria

Andrés Domínguez-Almansa
(Universidade de Santiago)

O Proxectoterra e a identificación coa paisaxe na educación primaria

Tania Riveiro Rodríguez
(Universidade de Santiago)

Os SIX como recursos didáctico para o ensino e aprendizaxe da xeografía na educación secundaria

Francisco Xosé Armas Quintá
Francisco Rodríguez Lestegás
Xosé Carlos Macía Arce
(Universidade de Santiago)

As narrativas históricas dos estudiantes. Unha ferramenta clave nas aulas de historia

Xosé Armas Castro
Ana Isabel Moreira
Santiago Prego González
(Universidade de Santiago)

O patrimonio alén as aulas

Belén Mª Castro Fernández
Ramón López Facal
(Universidade de Santiago)

Para saberemos algo más...

Xosé Armas Castro
Ramón López Facal
Francisco Rodríguez Lestegás
(Coordinadores do monográfico)

A entrevista

A escola á o piar fundamental dunha sociedade madura. Pepe Carreiro, creador dos Bolechas, fala coa RGE

Pilar Sampedro
(Consello de Redacción)

A lingua

Programas de inmersión, mantenimiento e submersión das linguas en Galicia. Language immersion, maintenance and submersion programs in Galicia

Ana Iglesias Álvarez
(Universidade de Vigo)

Experiencias

O patrimonio cultural inmaterial como recurso para un museo social

Ana Estévez Lavandeira
Carme Campo Martínez
(Museo do Pobo Galego)

Pensar o ensino

Sobre o ejercicio da profesión docente

Emilio Xosé Insua
(IES A Basella - Vilanova de Arousa)

Educación no rural	Lexislación sobre educación e ruralidade de aplicación en Galicia (2016) Francisco Xosé Candia Durán (Universidade de Santiago)
As outras escolas	O projecto Nós propomos! Construir uma comunidade melhor com os alunos Sérgio Claudino (Universidade de Lisboa)
Investigación	Materiais e recursos didácticos contra a discriminación e a exclusión no deporte en idade escolar: o Proxecto IRIS Almudena Alonso-Ferreiro Ana Rodríguez-Groba Raúl Eirín Nemiña (Universidade de Santiago)
Educación social e escola	Educación social e escola. A Xunta ten a palabra Xosé Manuel Cid Fernández Antía Cid Rodríguez (Universidade de Vigo / Universidade da Coruña)
Pais e nais	As fervenzas que nunca verei Fernando Lacaci Batres (Confederación ANPAS GALEGAS)
Panorama	Actualidade do mundo da educación Antón Costa Rico Xosé Ramos Rodríguez (Nova Escola Galega)
Panorama dixital	A actualidade educativa na Rede Denébola Álvarez Seoane Silvia López Gómez (Grupo de investigación Stellae - Universidade de Santiago)
Recensións	Jack London: A aventura da vida Miguel Vázquez Freire (Nova Escola Galega)
	Canta connosco!, de Migallas Isabel Mociño González (Universidade de Vigo)
Humor	DOcENTES Xosé Tomás

REVISTA GALEGA DE EDUCACIÓN

Nº 69 – CIENCIAS SOCIAIS PARA O BEN COMÚN

Avance do núm. 70: Traballo por proxectos

Unha incursión pola proposta de traballo por proxectos, é dicir, polo experimentalismo e a utilización dos intereses do alumnado na práctica educativa. O método de proxectos non deixa de constituir un plan de traballo que se elixe libremente co obxectivo de realizar unha tarefa que esperta o propio interese, sempre desde o respecto polo desenvolvemento natural, polo interese e motivación polo traballo, polas experiencias e vivencias como forma de aprender de xeito non fragmentario, polas necesidades do alumnado, pola fuxida do ensino formalista e libresco afastado da vida. Afortunadamente, son xa moitas as experiencias que poden contarse a partir do método de proxectos, e algunas delas terán protagonismo no número 70 da RGE.

CIENCIAS

APRENDER CIENCIAS SOCIAIS

Nos primeiros meses do 2017 desaparecían dous dos científicos sociais más influentes das últimas décadas: Zygmunt Bauman e Tzvetan Todorov. Os dous sufriren en carne propia o totalitarismo e o desprazamento forzoso e dedicaron a súa vida a investigar e dar testemuño sobre a construcción da identidade e da alteridade, a globalización, os totalitarismos e a memoria dos pasados traumáticos. As persoas que intervimos neste monográfico da Revista Galega de Educación queremos recoñecer a débeda intelectual e moral con Todorov, Bauman e outros intelectuais que usaron as ciencias sociais para analizar criticamente as sociedades e construír formas de vida pacíficas, equitativas e respectuosas coa diversidade.

Este monográfico "Aprender ciencias sociais" constrúese a partir da investigación e a innovación educativa en ciencias sociais desenvolvidas no contorno do Grupo de Investigación RODA, con sede no Departamento de Didácticas Aplicadas da Universidade de Santiago, xunto coa valiosa colaboración de profesorado de educación infantil, primaria e secundaria. A súa intención é contribuír á mellora da ensinanza das ciencias sociais desde a educación infantil ata a universidade.

O monográfico ábrese cun estado da cuestión da investigación e a innovación educativa no ensino das ciencias sociais en Galicia, realizado por Ramón López Facal, coordinador do Grupo de Investigación Roda. Xosé Armas e María José Iglesias defenden o papel das ciencias sociais na educación infantil para axudar aos estudiantes a recoñecerse, explorar o mundo e practicar a cidadanía. Andrés Domínguez aborda o uso das paisaxes próximas nas aulas de educación primaria e na formación dos mestres, especialmente aquelas paisaxes que suscitan visións confrontadas, como as que teñen relación coa Guerra Civil. Dous traballos centran a atención na educación secundaria. O primeiro da autoría de Tania Riveiro ocúpase de analizar o proceso de difusión do Proxectoterra en varios centros de educación secundaria de Galicia e os efectos sobre a construcción da identidade territorial dos estudiantes. O outro, asinado por Francisco Armas, Francisco Rodríguez Lestegás e Carlos Macía analiza as posibilidades dos sistemas de información xeográfica (SIX) para a análise do territorio. Xosé Armas, Ana Moreira e Santiago Prego ofrecen reflexións teóricas e experiencias prácticas sobre o papel central das narrativas históricas nas aulas de educación primaria e bacharelato de Portugal e Galicia. Para rematar, Belén Castro e Ramón López Facal abordan o papel do patrimonio fóra das aulas como un factor clave de construcción de identidades sociais.

E como é habitual incorporamos un "Para saber máis", para que facilite, xunto coas presentes contribucións, seguir reflexionando e abrindo rutas neste ámbito.■

Xosé Armas Castro, Ramón López Facal e Francisco Rodríguez Lestegás

Coordinadores do monográfico

PARA O BEM

SOCIAIS

EN COMÚN

Resumos Resúmenes Abstracts

INVESTIGACIÓN E INNOVACIÓN NO ENSINO DAS CIENCIAS SOCIAIS

Ramón López Facal

Ciencias sociales, investigación educativa, educación patrimonial, competencias sociales, innovación educativa.

Ciencias sociales, investigación educativa, educación patrimonial, competencias sociales, innovación educativa.

Social sciences, educational research, heritage education, social competences, educational innovation .

A innovación educativa en ciencias sociais conta cunha longa tradición, tanto en Galicia como España. A investigación educativa foi porén moito más limitada áinda que nos últimos anos experimentou un notable pulo, mesmo espectacular se temos en conta os niveis precedentes. Este artigo trata de resumir ambas as situacions, apuntando fortalezas, debilidades e perspectivas de futuro.

La innovación educativa en ciencias sociales cuenta con una larga tradición, tanto en Galicia como España. La investigación educativa fue en cambio mucho más limitada aunque en los últimos diez años ha experimentado un notable impulso, incluso espectacular si tenemos en cuenta los niveles precedentes. Este artículo trata de resumir ambas situaciones, apuntando fortalezas, debilidades y perspectivas de futuro.

Educational innovation in social sciences has a long tradition, both in Galicia and Spain. However, educational research has been much more limited, although in the last ten years it has experienced a remarkable boost, even spectacular if we consider the previous levels. This article tries to summarize both situations, pointing out strengths, weaknesses and future perspectives.

CIENCIAS SOCIAIS NA EDUCACIÓN INFANTIL. RECOÑECERSE, EXPLORAR O MUNDO, PRACTICAR A CIDADANÍA

Xosé Armas Castro e María José Iglesias Mansilla

Educación infantil, ciencias sociales, alfabetización xeográfica, pensamento histórico, ciudadanía democrática.

Educación infantil, ciencias sociales, alfabetización geográfica, pensamiento histórico, ciudadanía democrática.

Early childhood education, social sciences, geographic literacy, historical thinking, democratic citizenship.

Desde que nacen, os nenos e as nenas entran en contacto co mundo que os rodea, observan o seu arredor e tratan de dar sentido aos fenómenos sociais e naturais. Nas aulas de infantil, dominadas polas aprendizaxes lingüísticas, matemáticas e expresivas, as ciencias sociais poden axudar aos estudiantes a identificarse como persoas, recoñecer aos outros como diferentes e iguais, desenvolver as destrezas espaciais e temporais e practicar a ciudadanía. Este artigo ofrece reflexións teóricas e experiencias prácticas sobre o ensino das ciencias sociais na educación infantil.

Desde que nacen, los niños y niñas entran en contacto con el mundo que los rodea, observan su entorno y tratan de dar sentido a los fenómenos sociales y naturales. En las aulas de infantil, dominadas por los aprendizajes lingüísticos, matemáticos y expresivos, las ciencias sociales pueden ayudar a los estudiantes a identificarse como personas, reconocer a los otros como diferentes e iguales, desarrollar las destrezas espaciales y temporales y practicar la ciudadanía. Este artículo ofrece reflexiones teóricas y experiencias prácticas sobre la enseñanza de las ciencias sociales en la educación infantil.

Children from birth get in contact with the world around them, they observe their surroundings and try to make

sense of social and natural phenomena. In children's classrooms, dominated by linguistic, mathematical and expressive learning, social sciences may help students to identify themselves as individuals, to recognize the others as different and equal, to develop spatial and temporal skills, and to practice citizenship.

PAISAXE, PATRIMONIO E MEMORIA NA EDUCACIÓN PRIMARIA

Andrés Domínguez Almansa

Memoria e paisaxes, apropiación patrimonial, competencias sociais, educación emocional.

Memoria y paisajes, apropiación patrimonial, competencias sociales, educación emocional.

Memory and landscapes, patrimonial appropriation, social competences, emotional education.

Abórdase o desenvolvemento de competencias profesionais de mestras e mestres en formación que teñen traballado nas aulas de primaria sobre o patrimonio presente en paisaxes próximas, especialmente aquellas que suscitan conflitivididade, como son os lugares de memoria asociados á guerra civil.

Se aborda el desarrollo de competencias profesionales de maestras y maestros en formación que han trabajado en aulas de primaria sobre el patrimonio presente en paisajes próximos, especialmente aquellos que suscitan conflictividad, como son los lugares de memoria asociados a la Guerra Civil.

The paper deals with the development of professional competences of trainee teachers who have worked in primary classrooms on the current heritage in nearby landscapes, especially those which arouse conflict, such as the places of memory associated with the Civil War.

O PROXECTOTERRA E A IDENTIFICACIÓN COA PAISAXE NA EDUCACIÓN SECUNDARIA

Tania Riveiro Rodríguez

Paisaxe, educación secundaria, innovación educativa, ciencias sociais.

Paisaje, enseñanza secundaria, innovación educativa, ciencias sociales.

Landscape, secondary education, educational innovation, social sciences.

Nos últimos anos, a presenza da paisaxe nas aulas de educación secundaria de Galicia foi moi limitada. Unha

das iniciativas más notables vinculadas coa paisaxe é o Proxectoterra, cuxos recursos e orientacións se empregan en distintas materias, orixinando dinámicas educativas e proxectos innovadores, experiencias que poden ser fundamentais para reformular o sentido mesmo da educación.

En los últimos años, la presencia del paisaje en las aulas de educación secundaria de Galicia ha sido limitada. Una de las iniciativas más notables vinculada con el paisaje es el Proxectoterra, cuyos recursos y orientaciones se implementan en distintas materias, originando dinámicas educativas y proyectos innovadores, experiencias que pueden ser fundamentales para reformular el sentido mismo de la educación.

In the last years, the existence of the landscape on Galician secondary education has been limited. One of the most notable initiatives linked to this field is the Proxectoterra, whose resources and guidelines are conducted by different subjects, generating educational dynamics and innovative projects, experiences which may be essential in order to reformulate the meaning of education.

OS SIX COMO RECURSO DIDÁCTICO PARA O ENSINO E APRENDIZAXE DA XEOGRAFÍA NA EDUCACIÓN SECUNDARIA

Francisco X. Armas Quintá, Francisco Rodríguez Lestegás e Xosé C. Macía Arce

Sistemas de información xeográfica, cartografía dixital, xeografía, educación secundaria.

Sistemas de información geográfica, cartografía digital, geografía, educación secundaria.

Geographic Information Systems, digital mapping, geography, secondary school.

Os profundos cambios que provocou a revolución das tecnoloxías da información e da comunicación na sociedade, na economía e na cultura tamén están deixando a súa pegada na educación. O profesorado de xeografía ten nas novas tecnoloxías, e en particular nos sistemas de información xeográfica (SIX), unha ferramenta estratégica para analizar o territorio nas aulas.

Los profundos cambios que provocó la revolución de las tecnologías de la información y de la comunicación en la sociedad, en la economía y en la cultura, también está dejando su huella en la educación. El profesorado de geografía tiene en las nuevas tecnologías, y en particular en los sistemas de información geográfica (SIG), una herramienta estratégica para analizar el territorio en las aulas.

The significant changes caused by the revolution of the Information and Communication Technologies in the socio-

O TEMA / Resumos / Resúmenes / Abstracts

ty, in the economy and in the culture, are also making their mark on education. The new technologies, and in particular the Geographic Information Systems (GIS), are strategic tools for geography teachers in order to analyze the territory in their classrooms.

AS NARRATIVAS HISTÓRICAS DOS ESTUDANTES. UNHA FERRAMENTA CLAVE NAS AULAS DE HISTORIA

Xosé Armas Castro, Ana Isabel Moreira e Santiago Pego González

Representacións sociais, narrativas históricas, historia escolar, identidades nacionais.

Representaciones sociales, narrativas históricas, historia escolar, identidades nacionales.

Social representations, historical narratives, school history, national identities.

Durante o período da escolaridade obligatoria, os estudiantes reciben dúas ou tres horas semanais de aulas de historia nas que aprenden determinados contidos sobre o pasado nacional e internacional. Co que aprenden nas aulas, co que vén e escotan nas familias, no grupo de iguais, no contorno próximo nos medios de comunicación, nos filmes, van construíndo representacións sobre a historia como disciplina e sobre os personaxes, acontecementos e procesos históricos. Estas representacións sociais teñen a súa expresión máis xenuína nas narrativas históricas que o alumnado constrúe e utiliza nos contextos escolar e social. Este artigo ofrece reflexións teóricas e experiencias prácticas sobre as narrativas históricas dos estudiantes.

Durante el período de la escolaridad obligatoria, los estudiantes reciben dos o tres horas por semana de clases de historia en las que aprenden ciertos contenidos sobre el pasado nacional e internacional. Con lo que aprenden en las aulas, con lo que ven y oyen en las familias, en el grupo de pares, en el entorno cercano, en los medios de comunicación, en los films, los estudiantes construyen sus representaciones sobre la historia como disciplina y sobre los personajes, acontecimientos y procesos históricos. Estas representaciones sociales tienen su expresión más genuina en las narrativas históricas que los estudiantes construyen y utilizan en la escuela y en los contextos sociales. Este artículo ofrece reflexiones teóricas y experiencias prácticas sobre las narrativas históricas de los estudiantes.

During the period of compulsory education, students receive two or three hours a week of history lessons in which they learn certain contents on the national and international past. With what they learn in classrooms, with what they see and hear in families, in the peer group, in the surrounding environment, in the media, in the films, students develop their representations about history as a discipline

and also concerning the characters, events and historical processes. These social representations have their most genuine manifestation in the historical narratives which students build and use in the school and in social contexts. This article offers theoretical reflections and practical experiences on historical narratives of the students.

O PATRIMONIO ALÉN DAS AULAS

Belén Mª Castro Fernández e Ramón V. López Facal

Educación patrimonial, patrimonio cultural, identidade, memoria.

Educación patrimonial, patrimonio cultural, identidad, memoria.

Heritage education, cultural heritage, identity, memory.

Ata hai non moitos anos estivo vixente un modelo tradicional de educación patrimonial centrado en elementos histórico-artísticos baixo un enfoque didáctico moi simple, formal e simbólico, que conduce a unha política conservadora, moitas veces vinculada ao valor económico e turístico. A didáctica das ciencias sociais debe ocuparse do patrimonio cultural co propósito de propiciar a implicación e o compromiso da cidadanía para actuar de maneira democrática e responsable, de acordo cos seus valores e coas súas necesidades. O patrimonio adquire sentido a través do recoñecemento social á vez que a cidadanía necesita do patrimonio como referente.

Hasta hace no muchos años estuvo vigente de un modelo tradicional de educación patrimonial centrado en elementos histórico-artísticos bajo un enfoque didáctico muy simple, formal y simbólico, que conduce a una política conservadora, muchas veces vinculada al valor económico y turístico. La didáctica de las ciencias sociales debe ocuparse del patrimonio cultural con el propósito de propiciar la implicación y el compromiso de los ciudadanos para actuar de manera democrática y responsable, de acuerdo a sus valores y necesidades. El patrimonio adquiere sentido a través del reconocimiento social al tiempo que la ciudadanía necesita del patrimonio como referente.

Until not many years ago a traditional model of heritage education was in force. It focused on historical and artistic elements under a very simple, formal and symbolic didactic approach which leads to a conservative policy, very often linked to the economic and tourist value. The didactics of social sciences must deal with cultural heritage in order to encourage the involvement and commitment of citizens to act in a democratic and responsible way, according to their values and needs. Heritage acquires meaning through social recognition, while citizenship needs heritage as a reference.